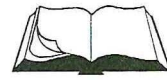

גיליון הלכות

מִיָּם חַיִּים

לקט הלכות

דיני ליל הסדר

עם פסקי גדולי ההוראה שליט"א

ההלכות נערכו ע"י

רבי יהודה אריה הלוי דינר שליט"א

רב ביהכ"נ "דברי שיר" ב"ב

מופץ חינם לזיכוי הרבים (תשע"ה)

©
כל הזכויות שמורות

לע"נ

מוה"ר יוסף צבי בן הרב ברוך חיים הלוי דינר ז"ל

והרבנית מרת יטא בת ר' זאב דינר ע"ה

הרב הצדיק מאיר אפרים בן הרב מיכאל שלום וינקלר ז"ל

הר"ר אברהם משה בן הגה"צ רבי יוסף צבי הלוי דינר ז"ל

מרת מרים חנה תקוה בת ר' אורי הכהן דינר ע"ה

הר"ר שלמה בן הגה"צ רבי יוסף צבי הלוי דינר ז"ל

הר"ר בן ציון בן הר"ר אברהם משה הלוי דינר ז"ל

מרת תרצה בת הרה"צ ר' מאיר אפרים וינקלר ע"ה

ר' מרדכי בן ר' משה ראובן ז"ל

ר' שמואל בן ר' מרדכי ז"ל

מרת שרה רייזל ע"ה בת ר' יהושע זליג ז"ל

ר' צבי ז"ל בן ר' שמואל ז"ל

ר' עמנואל בן ר' אברהם ז"ל

ר' בנימין בן ר' אברהם ע"ה

ר' בן עמי ז"ל בן ר' בנימין עוזרי יבדלח"ט

ר' צבי בן ר' אליהו ז"ל

וזוג' מרת מרים בת הרב פנחס הכהן ע"ה

ר' שלמה בן ר' צבי ז"ל

וזוג' מרת מלכה בת ר' יצחק הלוי ע"ה

הלכות ליל הסדר

הכנה לעריכת הסדר

סידור הקערה

◀ יסדר את הקערה לפניו בענין שא"צ לעבור על המצוות, דהיינו הכרפס יהא מונח למעלה מן הכל, ומי המלח סמוך לו יותר מן המצה (שבוה משתמש קודם), (רמ"א ס' תע"ג ד'), ויש שכתבו שאין להקפיד על זרוע וביצה שאם יצטרך לדלג עליהם כיון שאין מצוה אלא זכר בעלמא, וגם מרור וחרוסת אפשר שלא שייך אין מעבירין (משנ"ב ס"ק כ"ו).

◀ אין צריך להכין יותר מקערה אחת על שולחן הסדר (משנ"ב ס' תע"ג ס"ק י"ז).

◀ נוהגים להניח בקערה זרוע וביצה צלויים, ואסור לאכול את הזרוע בלילה דאין אוכלים צלי בלילה, אבל הביצה שהיא צלוייה מותר שאין איסור צלי בביצה (רמ"א ס' תע"ג ד', ומשנ"ב ס"ק ל"א). ויהדר לאכול את הביצה של הקערה (משנ"ב ס' תע"ו ס"ק י"א).

◀ אין לזרוק את הזרוע שהוא ביזוי מצוה, אלא יש לאוכלו ביום סעודת יו"ט (משנ"ב שם). וכן יש בו משום איסור 'בל תשחית'.

הדלקת נרות

◀ יש נוהגים שהנשים מדליקות הנרות בערב יו"ט לפי שקיעה"ח כמו בכל ערב שבת, ויש נוהגים שהנשים מדליקות הנרות בלילה לאחר צאת הכוכבים כדי שיאמרו ברכת "שהחיינו" לאחר צאת הכוכבים משום שרק בלילה הוא זמן קיום המצוות של מצה ומרור וכו' (כמבואר בשו"ע ס' תע"ב א') ("דרכי יוסף צבי" עמ' קל"ו). וכמובן כשליל פסח חל בשבת לכו"ע חייבים להדליק לפני שבת ויו"ט.

ואע"פ שאיתא ברמ"א (ס' תצ"ה א') מלאכות שאפשר לעשות מערב יו"ט אין לעשותם ביו"ט, הני"מ לענין אוכל נפש, אבל בזה מכיון שזה גופא המנהג להדליק לאחר צאת הכוכבים א"כ בודאי מותר לכתחילה (בעל "שבט הלוי" שליט"א).

◀ בשנה שיום ראשון של פסח חל בשבת מדליקין נרות לפני שקיעת החמה (ולא ככל יו"ט שיש נוהגים להדליק לאחר שחזורים מביהכ"נ), ומברכים "להדליק נר של שבת ושל יו"ט" (משנ"ב ס' רס"ג ס"ק כ"ד).

לבישת קיטל

◀ נוהגים ללבוש בגד לבן (קיטל) לפי שהוא דרך חירות, ועוד כדי שלא תזוח דעתו של אדם מחמת שמחה לובש בגד שהוא בגד מתים (ט"ז ס' תע"ב ס"ק ג'), (ראה בהגדת "מבית לוי" שהגרי"ז הלוי מבריסק נהג בבריסק ללבוש קיטל בליל הסדר, ובירושלים שינה מנהגו ולא לבשו).

י"א שהאבל ילבש בגד לבן בליל הסדר, לפי שעיקר הטעם משום שהוא בגד מתים ולא משום חירות (ט"ז שם), וי"א שלא ילבש, לפי שלבו כבר נכנע דיו מחמת אבילותו (מג"א שם), וכן נוהגים, ומי שלובשו אין מוחים בידו (משנ"ב ס"ק י"ג).

◀ יש נוהגים שרק בעל הסדר לובש את הקיטל, ויש נוהגין שכל נשוי לאחר שנה ראשונה לובש קיטל.

אורח עכו"ם בליל הסדר

◀ בכל יום טוב אסור להזמין עכו"ם לאכול אצלו ביו"ט, שמא יבוא לבשל בשבילו, אבל כשחל בשבת מותר, שאין כאן חשש.

◀ בעל הבית יזהר לכתחילה שאורחו הגוי לא יגע בשום בקבוק יין שעל השולחן, כדי שלא יאסר משום יין נסך, כל שכן שיזהר שלא ימזוג מהבקבוק.

◀ וכן המארח לא ימזוג יין לתוך הכוס שלו מהבקבוק שמזג יין לאורח, כי אם יש שיירי יין בתוך כוסו של האורח, הוא מתחבר ומצטרף ליין שבבקבוק על ידי קטפרס כמבואר בשו"ע (הל' יין נסך, קנ"ב א'), והיין שבבקבוק נאסר.

◀ בנוגע למצות – יזהר המארח שלא יתן לאורחו הגוי שיריים ממצת המצוה, מאחר שיש בזה משום ביזוי מצוה, וכן בכל שיורי מצוה אחרים שיש על השולחן (עי' משנ"ב ס' קס"ז ס"ק צ"ז וב"שולחן שלמה" שם).

הלכות ליל הסדר⁶

הכנה לעריכת הסדר

סידור הקערה

◀ יסדר את הקערה לפניו בענין שא"צ לעבור על המצוות, דהיינו הכרפס יהא מונח למעלה מן הכל, ומי המלח סמוך לו יותר מן המצה (שבזה משתמש קודם), (רמ"א ס' תע"ג ד'), ויש שכתבו שאין להקפיד על זרוע וביצה שאם יצטרך לדלג עליהם כיון שאין מצוה אלא זכר בעלמא, וגם מרור וחורוסת אפשר שלא שייך אין מעבירין (משנ"ב ס"ק כ"ו).

◀ אין צריך להכין יותר מקערה אחת על שולחן הסדר (משנ"ב ס' תע"ג ס"ק י"ז).

◀ נוהגים להניח בקערה זרוע וביצה צלויים, ואסור לאכול את הזרוע בלילה דאין אוכלים צלי בלילה, אבל הביצה שהיא צלוייה מותר שאין איסור צלי בביצה (רמ"א ס' תע"ג ד', ומשנ"ב ס"ק ל"א). ויהדר לאכול את הביצה של הקערה (משנ"ב ס' תע"ו ס"ק י"א).

◀ אין לזרוק את הזרוע שהוא ביזוי מצוה, אלא יש לאוכלו ביום סעודת יו"ט (משנ"ב שם). וכן יש בו משום איסור 'בל תשחית'.

הדלקת נרות

◀ יש נוהגים שהנשים מדליקות הנרות בערב יו"ט לפי שקיעה"ח כמו בכל ערב שבת, ויש נוהגים שהנשים מדליקות הנרות בלילה לאחר צאת הכוכבים כדי שיאמרו ברכת "שהחיינו" לאחר צאת הכוכבים משום שרק בלילה הוא זמן קיום המצוות של מצה ומרור וכו' (כמבואר בשו"ע ס' תע"ב א') ("דרכי יוסף צבי" עמ' קל"ו). וכמובן כשליל פסח חל בשבת לכו"ע חייבים להדליק לפני שבת ויו"ט.

ואע"פ שאיתא ברמ"א (ס' תצ"ה א') מלאכות שאפשר לעשות מערב יו"ט אין לעשותם ביו"ט, הני"מ לענין אוכל נפש, אבל בזה מכיון שזה גופא המנהג להדליק לאחר צאת הכוכבים אי"כ בודאי מותר לכתחילה (בעל "שבט הלוי" שליט"א).

◀ בשנה שיום ראשון של פסח חל בשבת מדליקין נרות לפני שקיעת החמה (ולא ככל יו"ט שיש נוהגים להדליק לאחר שחזורים מביהכ"נ), ומברכים "להדליק נר של שבת ושל יו"ט" (משנ"ב ס' רס"ג ס"ק כ"ד).

לבישת קיטל

◀ נוהגים ללבוש בגד לבן (קיטל) לפי שהוא דרך חירות, ועוד כדי שלא תזוה דעתו של אדם מחמת שמחה לובש בגד שהוא בגד מתים (ט"ז ס' תע"ב ס"ק ג'), (ראה בהגדת "מבית לוי" שהגרי"ז הלוי מבריסק נהג בבריסק ללבוש קיטל בליל הסדר, ובירושלים שינה מנהגו ולא לבשו).

י"א שהאבל ילבש בגד לבן בליל הסדר, לפי שעיקר הטעם משום שהוא בגד מתים ולא משום חירות (ט"ז שם), וי"א שלא ילבש, לפי שלבו כבר נכנע דיו מחמת אבילותו (מג"א שם), וכן נוהגים, ומי שלובשו אין מוחים בידו (משנ"ב ס"ק י"ג).

◀ יש נוהגים שרק בעל הסדר לובש את הקיטל, ויש נוהגין שכל נשוי לאחר שנה ראשונה לובש קיטל.

אורח עכו"ם בליל הסדר

◀ בכל יום טוב אסור להזמין עכו"ם לאכול אצלו ביו"ט, שמא יבוא לבשל בשבילו, אבל כשחל בשבת מותר, שאין כאן חשש.

◀ בעל הבית יזהר לכתחילה שאורחו הגוי לא יגע בשום בקבוק יין שעל השולחן, כדי שלא יאסר משום יין נסך, כל שכן שיזהר שלא ימזוג מהבקבוק.

◀ וכן המארח לא ימזוג יין לתוך הכוס שלו מהבקבוק שמזוג יין לאורח, כי אם יש שיירי יין בתוך כוסו של האורח, הוא מתחבר ומצטרף ליין שבבקבוק על ידי קטפרס כמבואר בשו"ע (הל' יין נסך, קנ"ב א'), והיין שבבקבוק נאסר.

◀ בנוגע למצות – יזהר המארח שלא יתן לאורחו הגוי שיריים ממצת המצוה, מאחר שיש בזה משום ביזוי מצוה, וכן בכל שיורי מצווה אחרים שיש על השולחן (ע' משנ"ב ס' קס"ז ס"ק צ"ז ושולחן שלמה" שם).

7 הלכות ליל הסדר

◀ ועיין ב"כף החיים" (שם ס"ק ק"מ) שהביא מעשה נורא מזקנו, בעל שו"ת "רב פעלים" שאמר לאחר שהאכיל מצה לשכנו עכו"ם שאפשר שיזקנו השנה נזק גדול, ורק בנס הצליח לברוח מפניו, עיין שם.

מתי לחלק קליות

◀ מצוה לחלק קליות ואגוזים כדי שיראו התינוקות ועי"ז יתעוררו לשים לב לכל השינויים ומנהגי הלילה (שו"ע ומשנ"ב סי' תע"ב). יש נוהגים לחלק הקליות לפני הסדר ("שו"ע הרב" סעיף ל"א), ויש נוהגין לחלק אחרי הקידוש (מנהגי חת"ס).

כוס של אליהו

◀ נוהגים למזוג כוס אחת יותר מהמסובין וקורין אותו "כוס של אליהו הנביא" (לרמז שאנו מאמינים שכשם שגאלנו השי"ת ממצרים הוא יגאלנו עוד, וישלח לנו את אליהו הנביא (משנ"ב סי' ת"פ ס"ק י)).

◀ יש נוהגים למזוג בתחילת הסעודה לפני הקידוש (וכן משמע בקישו"ע סי' קי"ט ס"א שהביא דיני כוס זו בסדר "קדש"), ויש נוהגים למלא אותו בעת מזיגת כוס רביעי ("מבית לוי" ח"ג עמ' ל"ד, וכן משמע קצת מדברי המשנ"ב שמביא שמביאו ליד כוס רביעי). ויש נוהגים שבשעת כל כוס ממלאים אותו קצת עד שבכוס רביעי הוא מלא. הכוס נשארת לעמוד שם כל הלילה, ועושים בו קידוש למחרת בבוקר, ויזהרו לאחר הסדר לכסותו שלא יפסל משום גילוי (ספר "דרכי יוסף צבי").

מצות הסיבה

◀ מצות הסיבה הוא שגופו נוטה ונשען לצד שמאל (והא דכתב המשנ"ב ס"ק ז' "ראשו מוטה", כוונתו "ראשו ורובו", וכמו שמסיים שם על המטה או על הספסל. אבל נטיית ראש לבד לא יצא, וכמו שמוכח שם שהסיבה מפריעה מלהשתמש ביד שמאל, ואי הסיבה בראש לבד מאי שייך כן (אחרונים)).

צורת הסיבה

◀ לא יניח ידיו על ברכי עצמו, דמיחזי כדואג ואין זה הסיבה (משנ"ב ס"ק ח'), וכן לא יניח ידיו על פניו או מצחו משום הנ"ל (סידור יעב"ץ).

כסא עם ידידות

◀ מי שיש לו כסא שיש בו ידידות יכול לנטות לצד שמאל ע"ג הידית (ואפילו בלי כר, וכן לא צריך ידית דוקא עם ריפוד). (הגר"נ קרליץ שליט"א).

כסא בלי ידידות

◀ אם יש לו כסא בלי ידידות, לא מספיק לנטות לצד שמאל מבלי להישען שאין זו הסיבה, רק שישבב כסאו שהמשענת היא קצת לצד שמאל ואז יכול להישען עליו. ואין הבדל אם מוציא ידו אל מחוץ למשענת שבצדו או נשען עליו גם עם ידו, יש כאן הסיבה דרך חירות ויצא. (הגר"נ קרליץ שליט"א).

הסיבה על כתף חברו

◀ בשעת הדחק יכול לסמוך על ברכי חברו, אבל לא על ברכי עצמו דמיחזי כדואג (משנ"ב ס"ק ח'), וכן יכול לסמוך על כתף חברו (שו"ת "תורה לשמה" סי' קל"ה), ומסתבר מי שמסבים על כתפו באותו שעה אין ישיבתו נחשבת דרך חירות, ולכן יוכלו לאכול ולשתות רק בזמ"ז (הגר"ש אלישיב זצ"ל).

הסיבה ליד שולחן

◀ לכתחילה עדיף לשבת ולהסב ליד שולחן, שזהו חלק מהסיבה ("חידושי הגר"ח" (סטנסיל) פסחים צ"ט.), ולכן מי שרוצה לשבת על הספה או כורסה, יניח לפניו שולחן קטן או שרפרף, בכדי שיחשב כהסיבה ליד השולחן, אבל בדיעבד אין זה מעכב, (הגר"ש אלישיב זצ"ל).

אשה בהסיבה

◀ אשה אינה צריכה להסב אא"כ היא חשובה, וכל הנשים שלנו מקרי חשבות אך לא

הלכות ליל הסדר

נהגו להסב כי סמכו אדברי ראבי"ה שכתב שבזה"ז אין להסב (רמ"א) וכן נהגו בני אשכנז, אבל בני ספרד נהגו להסב (יבן איש חי"י פי צ"ח), וגם מבנות אשכנז הרבה נוהגות להסב, וכתב ה"כתב סופר": "ראיתי אצל אמי מורתי בת אא"ז הגאון מו"ה עקיבא איגר זצ"ל שהיתה נוהגת בהסיבה וגם אאמ"ו החת"ס זצ"ל דקדק להכין לה ספסל מיוחד ראוי להסיבה" **סידור חת"ס**). אמנם גם נשים שאינן מסיבות עכ"פ צריכות לשבת ולא לשתות ולאכול בעמידה, דבעינן דרך חירות (הגרי"ש אלישיב זצ"ל).

קדש

- ◀ מוזגים כוס של יין לפני כל אחד ואחד. אם אפשר לא ימזוג את הכוס בעצמו, אלא אחר ימזוג לו כדרך חירות (רמ"א סי' תע"ג א').
- ◀ מברכים ברכה ראשונה על כל אחת מהכוסות (רמ"א סי' תע"ד), לכן יש שמכוונים בכוס הראשונה בלא לפטור את הכוס השניה, ובשלישית שלא לפטור את הכוס הרביעית (פמ"ג מ"ז סי' תע"ד), ומנהג בני ספרד לברך ברכת הגפן רק על הכוס הראשונה וכוס שלישית, ולכן יש לכוון בראשונה לפטור את השניה, ובשלישית לפטור את הרביעית.
- ◀ נכון שקודם שיברך על הכוס הראשונה יהיה בדעתו לחזור ולשתות בין הכוסות הראשונות כדי שיוכל לשתות עוד אם שתה לבסוף בלא הסיבה (משנ"ב סי' תע"ב כ"א).
- ◀ יש נוהגים שכולם אומרים קידוש ביחד מילה במילה (אנשים, נשים וטף), היות שכוס קידוש היא הכוס הראשונה של ארבע כוסות. וצריך לשתות מאותה הכוס שקידש עליו ("דרכי יוסף צבי", וכן נהגו באשכנז).
- ◀ ויש נוהגין שבעה"ב מוציא כולם בקידוש כמו בכל ליל שבת ויו"ט, ואע"פ שיש דין שכל אחד צריך לשתות מכוס של קידוש לענין ארבע כוסות, צ"ל דכולם יוצאים ממנו מדין שומע כעונה, ונחשב שהם אומרים קידוש על הכוס שיש לפניהם, ולכן לכתחילה כל אחד יחזיק את הכוס בידו בשעה שהוא שומע את הקידוש (הגרש"ז אויערבך זצ"ל).
- ◀ ואלו שמשאירים את הכוס על השולחן י"ל סו"ס אפשר שחל עליו שם של קידוש בזה שמונת לפניו על השולחן, ושותהו מיד לאחר קידוש ("חוט שני" שבת ח"ב עמ' שי"ט).

ברכת "שהחיינו"

- ◀ נשים שכבר ברכו "שהחיינו" על הדלקת הנרות לא יברכו פעם שניה בשעת הקידוש, ואלו שחדליקו לפני הלילה כמו בכל ערב שבת, או בשנה שחל ליל סדר בשבת שלכו"ע חייבים להדליק את הנרות מבעוד יום, ואז עדיין לא הגיע זמן של מצוות הפסח (סיפור יציאת מצרים, מצה, מרור וכו' שצריכים דוקא בצאת הכוכבים) יכולות לענות "אמן" על ברכת "שהחיינו" כדי לצאת ידי מצוות הלילה (הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שו"ת "שבט הלוי" ח"ג עמ' פ"ט, ועי' "אגרות משה" או"ח ח"ד סי' ק"א).
- ◀ הא דלא מברכים "שהחיינו" על המצה ועל מצוות הלילה, משום שנפטר כבר ב"שהחיינו" של הקידוש (ספר "אבודרהם").

שתייה בהסיבה

- ◀ ד' כוסות צריך לשתות בהסיבה, ואם שתה את הכוסות בלא הסיבה, בכוס השניה יחזור וישתה, אבל בכוס הראשונה, השלישית והרביעית לא יחזור וישתה, משום חשש מוסיף על הכוסות (משנ"ב סי' תע"ב ס"ק כ"א, ועדיין יליע כל אחד לפי המציאות אצלו, אם לא רגיל כלל לשתות יין בסעודת ליל הסדר כיון שהוא מלא מהב' כוסות, א"כ הוי כמו שאין דעתו לשתות בתוך הסעודה, וכמש"כ בשעה"צ, שם ס"ק ל"א, וא"כ גם בכוס שני יש כאן מוסיף על הכוסות).
- ◀ גם אלו שמקדשים בעמידה יש להקפיד לשתות בישיבה ובהסיבה.

כמה לשתות

- ◀ כל השנה מספיק לשתות לכתחילה רוב רביעית, אבל בד' כוסות לכתחילה ישתה רביעית שלימה (והטעם משום חירות, שכן חורין שותה הכל ולא משאיר כלום), ובדיעבד רוב רביעית (שו"ע סי' תע"ב סעיף ט', ומשנ"ב ס"ק ל'), ועי' לקמן שבכוס רביעי יש לשתות רביעית שלמה כדי לברך ברכה אחרונה וכמבואר ברמ"א (סי' תע"ד). ויש סוברים שלכתחילה יש לשתות רוב הכוס אפילו מחזיק כמה רביעיות (שו"ע שם).

הלכות ליל הסדר

תוך כמה זמן לשתות

לכתחילה יש להיזהר לשתות הכוס תוך כדי שתיית רביעית (שהוא כשש שניות), ואם שתהו תוך שיעור כדי אכילת פרס, בכוס השניה יחזור וישתה עוד פעם, ובכוס הראשונה, השלישית והרביעית בדיעבד יצא (משנ"ב סי' תע"ב סי' ל"ד), ואם שתהו תוך יותר משיעור כדי אכילת פרס בדיעבד לא יצא.

קידוש במקום סעודה

יש להעיר הרי אין קידוש אלא במקום סעודה, וא"כ הרי אוכלים את הסעודה רק לאחר הרבה זמן, לאחר שגמר "מגיד", וצ"ל כיון שסו"ס לא מסיח דעתו ועדיין נשאר במקומו, נחשב למקום סעודה. ה"חזון איש" שתה רביעית שלם בכוס ראשון כדי שיהיה נחשב למקום סעודה, דשמה יצטרך לצאת באמצע, ולא הוי במקום סעודה לכן שתה רביעית, ולרווחא דמילתא, להרוויח השיטות שגם בשתיית כוס שלמה של קידוש נחשב למקום סעודה (הגר"ח קניבסקי שליט"א).

ברכה אחרונה

לכל השיטות אין מברכים ברכה אחרונה (על הגפן) אלא לאחר כוס רביעית (שו"ע סי' תע"ג ב').

טעימה לאחר קידוש

יש בכורים שצמים בערב פסח (כמבואר בשו"ע סי' ת"ע), ולא משתתפים בסעודת מצוה של סיום וכדומה, וקשה להם לאחר שתיית כוס ראשון להמשיך באמירת הגדה אליבא ריקנא עם כוס יין, ולכן אם מכוון בשעת קידוש לשתות עוד שאז אין צריך עוד ברכה יכול לשתות או לטעום לאחר הקידוש (שו"ע סי' תע"ג סעיף ג' ומשנ"ב סי' י"ג, הגר"נ קרליץ שליט"א). וכל זה כאשר עדיין לא התחיל באמירת ההגדה וגם לא מזגו עדיין כוס שניה, משום דממתי שמתחיל "מגיד" או שמזגו כוס שניה, אסור לשתות ולאכול כלל עד כוס שניה, וכמבואר בשו"ע (סי' תע"ג א' ג' וב"ביאור הלכה" ד"ה רשות).

ד' כוסות

צריך לשתות ד' כוסות על הסדר, ואם שתאן בזה אחר זה, שלא כסדר, לא יצא (שו"ע סי' תע"ב). ולפיכך צריך להזהיר את הנשים, שגם הן חייבות בשתיית ד' כוסות, שלא יצאו מיד אחר הקידוש, ויחזרו רק לשתיית כוס שניה, כי באופן כזה אינן יוצאות ידי חובתן אפילו בדיעבד לשיטת פ"ח, אלא צריכות לומר סדר ההגדה שבין כוס לכוס ("ביאור הלכה" שם ד"ה שלא).

קידוש בין השמשות

איתא בשו"ע (סי' תע"ב א') אבל לא יאמר קידוש עד שתחשך, ומפרש המשנ"ב ולא בין השמשות, והטעם כתב המשנ"ב (סי' ד') לפי שאכילת מצה הוקשה לפסח, ופסח אינו נאכל אלא בלילה, והקידוש צריך להיות בשעה הראויה למצה, ועוד דכוס של קידוש היא אחת מארבע כוסות וכולהו בתר הגדה, מצה ומרור גרירי. וקשה, מכיון שד' כוסות הוא דרבנן נימא דלענין ד' כוסות נחשב כלילה, דספק דרבנן לקולא, וכמו שמצינו לענין ספירת העומר דאיתא בשו"ע (סי' תפ"ט) מכיון שבזה"ז הוא דרבנן יכול לספור כבר מבין השמשות (ורק המדקדקין מחכים עד הלילה). ותיריך הגרא"ל שטיינמן שליט"א דהטעם שצריך לחכות עד הלילה משום דפסח מצה ומרור איתקיש אהדדי, וכוס של קידוש הוא הראשון של הד' כוסות, צריך להיות בזמן ש"בפעל" ראוי למצה וסיפור יציאת מצרים, ומכיון שמצוות אלו נוהגות גם בזה"ז מה"ת ולא יכולים לקיים בין השמשות, ממילא גם ד' כוסות א"א לעשות בין השמשות, כיון שצריך לקיימו בזמן ש"מצה ומרור מונחים לפניך" דהיינו זמן קיומן.

גביע חדש לא טבול

שאלה: אדם שבליל הסדר התיישב עם כוסות חדשות ונזכר שלא טבל את גביע המתכת, מה עליו לעשות?
תשובה: כתב הפמ"ג (סי' תפ"ו) שאם אין לו כוס אלא זו שרי לטבול במים סרוחין בלילה

10 הלכות ליל הסדר

משום מצוות ד' כוסות, ואם אין לו מים ישתמש כך, דאיתי עשה דרבנן של ד' כוסות ודחי ללא תעשה דרבנן של איסור השתמשות בזכוכית (ומסתפק שם שמא אין זה בעידנא), אבל במתכת שהוא דאורייתא אי"א לעשות כן ואין לו עצה, עכ"ד.
ובעצם החידוש שאיסור השתמשות בכלי מתכות הוא דאורייתא, כתב ה"ביאור הלכה" (סי' שכ"ג ז') שאפילו בכלי מתכת מן התורה מותר להשתמש ורק מדרבנן אסור להשתמש ע"י שם. ולפי"ז אפילו בכלי מתכת אתי עשה דרבנן ודוחה ל"ת דרבנן.
(ויש להעיר על דברי הפמ"ג, דמה שכתב דבכלי מתכת אין לו עצה שאין עשה דרבנן דוחה ל"ת דאורייתא, הרי יש לו עצה להקנותו לעכו"ם או להפקירו ובמקום מצוה לא גזרו.
ובשלמא לענין עכו"ם שמא י"ל דמייירי כשאין כאן עכו"ם ואי"א לזכות לו ע"י אחר, דאין זכייה לעכו"ם, אבל עדיין יש לו עצה שיפקירו, וצ"ע. ויש לדחוק שמייירי כשאין כאן שלושה והוא יחידי ואי"א להפקיד, ויל"ע).

ורחץ

- ◀ נוטלים ידים ולא מברכים, ואם שכח ובירך "על נטילת ידים" מ"מ יחזור ויברך שנית על הנטילה למצה ("כף החיים" סי' תע"ג ס"ק ק"ל), ובאופן זה יש לאכול כזית מהכרפס (ע"י שו"ת "רעבנות אפרים" סי' ש"א).
- ◀ יש להיזהר בכל דיני נטילת ידים כמו לפת ("כף החיים" סי' תע"ג ס"ק ק"ו).
- ◀ לכתחילה לא יפסיק בשיחה בין הנטילה לברכת "בורא פרי האדמה" משום שהנטילה צריכה להיות סמוכה לברכה ("הגדה של פסח" חזו"א, "הליכות שלמה" פרק ט' הערה 183).

מי נוטל ידיו

- ◀ אלו שנוהגים כל השנה ליטול ידיהם לפירות שטיבולם במשקה צריכים גם עכשיו ליטול ידיהם, כיון שהכרפס טבול במי מלח, ואלו שנוהגים כל השנה לא ליטול ידיהם לפירות שטיבולם במשקה, כאן צריך עכ"פ בעה"ב ליטול ידיו כדי שישאלו התינוקות (ע"י משנ"ב סי' תע"ג ס"ק נ"א, ו"ביאור הלכה" ד"ה פחות).
- ◀ אע"פ שאוכל רק בידו האחת, בכל זאת יטול שתי ידיו (משנ"ב סי' קנ"ח ס"ק ד', וכמו כן מי שאוכל את הכרפס במזלג, חייב ליטול ידיו (ע"י משנ"ב שם ס"ק כ"ו, וב"באר היטב" שם ס"ק י"ב)).

כרפס

- ◀ מטבילין את הכרפס בחומץ או במי מלח (שו"ע שם סעיף ו' ומשנ"ב ס"ק נ"ד), ומשמע מלשון השו"ע שהטיבול יהא קודם הברכה (פמ"ג אי"א ס"ק י"ט, וכ"כ "כף החיים" ס"ק קי"א).
- אם שכח להכין מי מלח מערב יו"ט יכול להכנינו ביו"ט, ואם חל ליל הסדר בשבת, יש לעשות רק מעט, ולא יתן בו יותר משליש מלח נגד שני שלישי מים (משנ"ב סי' תע"ג ס"ק כ"א, שו"ע סי' שכ"א ב').
- ◀ בשעה שמברך על הכרפס יכוון לפטור את המרור (כיון שיש בו ספק לענין ברכה ראשונה, שמא המרור נפטר ע"י ברכת "המוציא"), ויאכל פחות מכזית כדי שלא יתחייב לברך עליו ברכת "בורא נפשות" (שו"ע ומשנ"ב ס"ק נ"ג) וכן לכתחילה יזהר לא לאכול ירק שלם שהוא בריה ("מקראי קודש" פסח ח"ב סי' מ'), וגם אם אכל כזית לא יברך עליו "בורא נפשות" (שו"ע סי' תע"ג ו' ומשנ"ב ס"ק נ"ו). וכמו כן אם ב"שולחן ערוך" אוכל קינוח בסוף הסעודה של פרי שהוא "ברכת האדמה", י"א שכבר נפטר בברכת האדמה על הכרפס, כיון שהוא באותה הסעודה.
- ◀ אכילת כרפס אינה צריכה הסיבה ("ברכי יוסף" אות י"ד, וכן משמע מסתימת לשון המשנ"ב), ויש סוברים שצריך הסיבה ("אבודרהם" סדר הגדה של פסח, קישו"ע סי' קי"ט ג', וכן נהגו הגר"ח והגר"ז זצ"ל הגדה של פסח "מבית הלוי").
- ◀ טוב שלא יקח לאכילת הכרפס ממין הירק שהוא מחמשת מיני מרור (משנ"ב סי' תע"ג כ').
- ◀ לאחר שאכלו מהכרפס רשאי לסלקו מעל השולחן מה שנשתייר ממנו, וכן את מי המלח (מג"א סי' תע"ג ס"ק ה'), ויש סוברים שצריך להשאיר את הקערה כצורתה עד לאחר אכילת מצה ומרור ("בן איש חי" שנה א' פי' צ"ו אות ל"ב).

11 הלכות ליל הסדר

איזה ירק אוכלים לכרפס

◀ יש נוהגים לקחת פיטר זילין (פטרוזיליה) לכרפס ("מגן אברהם" סק"ב). וב"מחצית השקל" (שם) כתב ששמע מגברא רבא בשם ספרי הרפואות שכרפס הוא צעללער (סלרי). וכ"כ בשו"ת **חתם סופר** (או"ח סוף סימן קל"ב) בשם רבו הגאון **רבי נתן אדלר** זצ"ל. ועיין **בקיטוש"ע** (סימן קי"ח ס"ב) שכתב שמצוה מן המובחר היא לקחת צנון.
◀ והנה, ה"חכמת שלמה" (סימן תע"ג ס"ה) כתב שאפשר לצאת ידי מצות מרור באכילת צנון, וא"כ לפי"ז אין להשתמש בו לכרפס, שהרי לכתחילה אין להשתמש לכרפס בדבר שיוצאין בו למצות מרור כמש"כ **המשנ"ב** (סקי"ז). אולם בשו"ת "**האלף לך שלמה**" (סימן ש"פ) כתב שצנון של עכשיו אינו בכלל מרור, עיי"ש, וא"כ שפיר אפשר להשתמש בו לכרפס.
◀ ומי"מ יש להעיר, לאלו האוכלים צנון למצות כרפס, שלא יאכלוהו כשהוא שלם, כי יש לו דין "בריה", ויש בזה ספק ברכה אחרונה ("ויגד משה" סימן י"ז אות כ'). והרי מבואר **בשו"ע** שלכתחילה יאכל פחות מכשיעור שלא יהא לו חיוב ברכה אחרונה (**משנ"ב** ס"ק נ"ב).

שיעור עיכול אחרי כרפס

◀ מובא בהנהגות **הגר"ז אויערבאך** זצ"ל (קובץ "**קול התורה**" ניסן תשנ"ו), שהיה אוכל קצת כרפס בשעת "והיה שעמדה" כדי שלא יעבור זמן עיכול. והעירו שהרי בין כך אוכלים פחות מכזית, א"כ לא שייך בזה שיעור עיכול, דבלאו הכי אין חיוב ברכה אחרונה, ולענין ברכה ראשונה אינו תלוי בשיעור עיכול. וי"ל שחשש לשיטת **המג"א** (מובא **במשנ"ב** ס' קפ"ד ס"ק י"ז) שגם ברכה ראשונה נפסק לאחר שיעור עיכול. או י"ל שחשש להשיטות שגם במעט אולי יש שיעור כזית. ודוק.

יחץ

◀ יקח את המצה האמצעית ויבצענה לשתיים (**שו"ע** תע"ג ו'), דדרכו של עני בפרוסה (**משנ"ב** שם) והחלק הגדול יצניעו לאפיקומן והחלק הקטן ישאירו בין שתי השלמות (**שו"ע** שם).
ועושים כן זכר ל"משארותם צורות בשמלותם" ויש שנותנים אותה על כתפיהם זכר ליציאת מצרים (**משנ"ב** ס"ק נ"ט), ויש נוהגים להסתובב כך מסביב השולחן ואומרים "ככה עשו אבותינו כשיצאו ממצרים".
אין לבצוע את המצות בסכין אלא בידו שכן היא דרכו של עני (**פמ"ג**).

גניבת אפיקומן - מנהג ישראל

◀ יש נוהגים לתת לתינוקות לחטוף את האפיקומן כדי שלא יישנו, וישאלו את השאלות על השינויים בסדר ("**חק יעקב**" סי' תע"ב ב').
◀ בליל הסדר שאל הנכד את סבו **הגר"ר עקיבא סופר** זצ"ל, מה הענין שגונבין אפיקומן - ולא ענהו - בסוף הסדר אמר **הגר"ע** שיש לו ביאור. שאל הנכד האם זה התחדש עכשיו או שזה מפעם. וענה שזה מפעם. שאל הנכד א"כ למה לא ענה מיד, וענה **הגר"ע סופר** זצ"ל דבר ראשון צריכים לדעת שמנהג ישראל דין הוא, וכך צריך לעשות, ורק אחר שעשו יש להוסיף טעם.
וטעם הדבר הוא שהיה נס בשעת יציאת מצרים "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו", ולכן עשו זכר לנס הזה שגונבים את האפיקומן והמסובים לא מגלים לבעה"ב מי גנבו.
(**הגר"ר מיכל יהודה ליפקוביץ** זצ"ל סיפר שכך אמר לו בעל "**שבט הלוי**" שליט"א כשהלך אצלו למכור את החמץ בניסן תשס"ח).
(**הרבנית אהובה ברמן** ע"ה, בתו של בעל ה"**קהילות יעקב**" זצ"ל, גנבה את האפיקומן של ה"חזון איש" זצ"ל, החזו"א שאל אותה מה היא רוצה, וענתה שרוצה ממנו ברכה! זהו פרס של רוחניות שהוא עשירות אמיתית). י"א שזה מרומז בגמרא (פסחים ק"ט). ר' אליעזר אומר חוטפין מצות בליל פסחים בשביל תינוקות שישאלו, ע"י שם, והיינו שזה גורם להם שלא יישנו.

מגיד

◀ מגלין את המצות ואומרים "הא לחמא עניא" בקול רם (**משנ"ב** ס"ק ס"א). בהרבה

12 הלכות ליל הסדר

סדרים שאל ה"סטייפלער" זצ"ל מה ביאור "ייתי ויפסח", הלא אין לנו קרבן פסח, ונשאר בקושיא ("ארחות רבנו" ח"ב עמ' ס"ד, ועי' ספר "כלבו" סדר ההגדה ס' נ"א שמפרש ב' פירושים, האחד שאנחנו אומרים מה שאמרו בזמן בית המקדש, והשני שהכוונה "ויפסח", היינו צרכי חג הפסח).

עיקר מצות "והגדת"

◀ מצוה למהר ולהתחיל את הסדר מיד שיגיע לביתו כדי שלא יישנו התינוקות (עי' **שעה"צ** ס' תע"ב ס"ק ב', שכתב דאפשר לומר דאע"פ שתקנו "מה נשתנה" בתחילת הסדר מ"מ עיקר השאלה והתמיהה של התינוק בשעה שרואים אכילת מצה ומרור במסובין וטיבול החרוסת, עכ"ד. וקצ"ב דכתב **במשנ"ב**, שם ס"ק נ', שיזהר שלא יישנו התינוקות עד לאחר "עבדים היינו" שזה עיקר תשובה על שאלת בנו, ויל"ע).

כאן הבן שואל

◀ ממלאים כוס שניה לפני מה נשתנה (אע"פ ששותים רק בסוף, בכל זאת יעמוד שם כדי שיחשב הגדה על הכוס).

◀ אחד מההבדלים בין סיפור יציאת מצרים של ליל הסדר ובין זכירת מצרים של כל השנה שצריך להיות דרך שאלה ותשובה (**משנ"ב** ס' תע"ג ס"ק כ"א), וא"צ שכל אחד יהיה שואל ומשיב רק מספיק בזה שאחד שואל והשני משיב יוצאין בזה, וכמבואר **ברמ"א** (ס"י תע"ג ז'), נמצא שע"י שאחד שואל "מה נשתנה" זה דרך שאלה, ומאמירת "עבדים היינו" זה דרך תשובה.

לכן יש להיזהר שהשואל "מה נשתנה" יבין מה שהוא שואל, אבל אם רק ילד קטן אומר כן בדרך שירה כמו שלימדו אותו בגן, לא יוצאים בזה דרך שאלה ותשובה, ואז לכתחילה יש להיזהר לומר בעצמו את ה"מה נשתנה".

◀ בכלל הבן גם בת, ונוהגין כשיש רק בנות אז הבת שואלת, וכשיש בן רק הוא שואל ("ארחות רבנו" ח"ב עמ' ס"ה).

"מה נשתנה"

◀ בד' הקושיות מונח גם שהבן שואל שיש כאן סתירה בעריכת הסדר במשך הלילה, בבי' הקושיות הראשונות הוא סימן של עבדות, דהיינו מצה שהיא "לחם עבדות", וכמו שאמרו ב"הא לחמא עניא, די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים", וגם מרור הוא סימן של עבדות, ומצד שני טיבול הוא סימן של דרך חירות, וכן מסובין הוא סימן של חירות ולכן בן שהוא יותר בר הבנה מונח בשאלותיו לשאול למה עושים סתירות במשך הלילה, דהיינו סימנים שהיינו עבדים וגם סימנים של בני חורין.

ואם הבן הוא עוד יותר בר הבנה הוא שואל שבמצה עצמה יש סתירה שבתחילה אמרנו שזה לחם עבדות, והיינו סימן של עבדים, ובהמשך אומרים "מצה זו שאנו אוכלים על שום מה וכו'... שלא הספיק בצקם להחמיץ..." שזה סימן של מהירות הגאולה, הרי שיש במצה עצמה אותה סתירה, ודוק.

סיפור יציאת מצרים

◀ מצות סיפור יציאת מצרים גם בזה"ז היא דאורייתא, ולכן כיון דקי"ל מצוות צריכות כוונה (עי' **שו"ע** ס' ס'), לכתחילה יש לכוון או יאמר לשם מצוה (אין לנו עוד מצוות דאורייתא בלילה זה חוץ מכזית ראשון של מצה) (**משנ"ב** ס' תע"ג א'). ואין לומר את ההגדה בהסיבה רק באימה וביראה (**משנ"ב** ס"ק ע"א בשם **השל"ה**).

יש לבאר מה שקורים כדי שיבינו כולם, ויש שנהגו לומר את ההגדה בלשון לעז כדי שיבינו הנשים והקטנים (**רמ"א** שם).

שומע כעונה בסיפור

◀ כתב ה"פרי מגדים" (פתיחה כוללת): "למען תזכור את יום צאתך וגו' – זכירה בלב סגי ודי בכך, ובלייל פסח צריך שיגיד בפה, דכתיב והגדת לבנך וגו', וסתם הגדה היא בפה", עיי"ש, (ועיין **משנ"ב** סוף סימן תע"ב).

◀ וכך כתב גם בשו"ת "**חתם סופר**" (סימן ט"ו ד"ה ותו) שמצות עשה בלייל פסח היא והגדת לבנך, וצריך הגדה בפה, כי מחשבה וזכרון בעלמא אינם מועילים, אולם שומע נחשב כעונה ויצא ידי חובתו, ובלבד שישמע מבר חיובא. וכ"כ ב"**פסח מעובדין**" (אות

הלכות ליל הסדר

שמ"ט) לבעל הכנה"ג, וכן משמע במשנ"ב (סימן תע"ג ס"ק ס"ד). (ויל"ע אם צריך להגיע לדין "שומע כעונה" או שמא זהו גופא המצוה "והגדת", שאחד אומר לשני וכולם יוצאים בזה כיון שהוא דרך סיפור לחברו).

לפי"ז אותם שנוהגים שרק בעל הבית אומר את ההגדה בקול רם, ושאר המסובים שומעים ממנו (כמובא בגמ' פסחים קט"ז: שהיו שעושין כך), יכונו לצאת מדין שומע כעונה, כי בסתם שמיעה יתכן שלא יצאו ידי חובה. וכן האומר צריך לכוון להוציאם, שמצות סיפור יציאת מצרים גם בזה"ז היא דאורייתא.

לכתחילה כל אחד יחדר לומר בעצמו את ההגדה (הגרי"ש אלישיב זצ"ל).

אכילה ושתייה באמצע ההגדה

פליגי הראשונים האם מותר לאכול או לשתות באמצע ההגדה. יש סוברים שאסור להפסיק באכילה באמצע ההגדה או באמצע הלל (הרמב"ן פרק ערבי פסחים, וכ"כ הר"ן), ויש סוברים דוקא באמצע ברכת "אשר גאלנו" ובאמצע "הלל" אסור להפסיק אבל באמצע ההגדה מותר ("בעל המאור" פרק ערבי פסחים, ותוס' שם ק"ג.). ולהלכה נפסק שאסור לאכול באמצע ההגדה (שו"ע סי' תע"ג א', משנ"ב שם סי"ב ב', ושע"צ ס"ק ט'), והיינו אפילו לא התחיל עדיין בהגדה רק מזג הכוס והכין עצמו לאמירת ההגדה ג"כ אסור לשתות ("ביאור הלכה" שם סעיף ג' ד"ה הרשות בידו).

ולפי"ז מי שרוצה לשתות כגון כוס קפה או דבר אחר כדי שיהיה לו כח לסיפור יציאת מצרים, יכול לשתות עד לפני שמזג את הכוס לאמירת "מה נשתנה" ולא צריך לברך עליו כיון שיהיה פוטר כל המשקין ונכון לכתחילה לפני הקידוש שיכוון שרוצה לשתות, ואז בודאי ברכת היין פוטר (משנ"ב שם וסי' תע"ב סו"ק כ"א, והגר"נ קרליץ שליט"א).

כתב תחת התמונות

מותר לקרוא את הכיתוב שתחת התמונה של ארבעת הבנים וכד', ואין בו משום שטרי הדיטות, מפני שממחישות לקטן את ענין ההגדה (ספר "איל משולש" שטרי הדיטות פרק ד' סעיף כ"א בשם הגר"נ קרליץ שליט"א), ועוד שמותר לקרוא את הכיתוב שמתחת לתמונות הנמצאות בתוך ספר שעל ספר לא גזרו משום שטרי הדיטות (ספר זכרון "דרור יקרא", עמ' שמ"ד בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל), ויש אוסרין דגם בזה יש כגזירת שטרי הדיטות (עי' בשו"ע סי' ש"ז סעיף ט"ו, "שולחן שלמה" שם ס"ק כ"ב בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל כת"י).

"והיא שעמדה"

מצה נקראת לחם עוני לפי שעונים עליו את ההגדה, ולפיכך כתב הרמ"א (סו"ס תע"ג) "ויהיה הפת מגולה בשעה שאומר ההגדה עד "לפיכך" שאוחז הכוס בידו ואז יכסה הפת", ומפי המשנ"ב (ס"ק ע"ז) כדי לומר שירה על היין, ע"כ, ולכן צריך לכסות הפת שלא יראה הפת בושתו (משנ"ב ס"ק ע"ח). וכמו כן נוהגין ב"והיא שעמדה" לכסות את המצות ולקחת את כוס היין בידו.

והעירו בזה דמאי שייך בזה בושה, בשלמא כשאוכלים יש כאן בושה על כך שלא מברך על הפת קודם, אבל בזה שלוקחים את היין משום שירה, הרי לא שייך כלל שירה על פת, ולמה שייך בזה בושה?

וי"ל כמו שמצינו שאם אוכלים פת או מזונות מיד לאחר הבדלה, יש לכסות הפת ומזונות משום בושה, הגם דלא שייך כלל הבדלה על פת ומזונות, ע"כ י"ל דזה גופא שחז"ל אמרו להבדיל לפני כן, הוי בושה לפת, וה"נ זה גופא שעושים איזה ענין עם היין לפני שאוכלים הפת יש בזה בושה.

עשר המכות - טפטף

לטפטף, המהרי"ל היה מטיף מעט יין מן הכוס ב"דם ואש ותמרות עשן", וכן בעשר המכות בפרט ובכלל (בדם, צפרדע... ובדצ"ך עד"ש באח"ב), סה"כ ט"ז פעמים וכן מביא הרמ"א (תע"ג ז'), עי' משנ"ב שהוא כנגד אותיות י"ו בשמו של הקב"ה שהיכה את פרעה. ויש נוהגים רק י"ג פעמים, בעשר המכות ובדצ"ך עד"ש באח"ב ("דרכי יוסף צבי").

איך שופכין, בספר "הגהות ומנהגים" כתב שנוהגים לזרוק בזרת הקטנה, וכתב עליו ב"דרכי משה" נוהגים לזרוק עם האצבע, ע"ש "אצבע אלוקים היא", ודלא כ"הגהות ומנהגים". וכ"כ משנ"ב (שם ס"ק ע"ד). מובא עפ"י הסוד וכן נהג הגר"א שמטה אותו

14 הלכות ליל הסדר

הצידה ולא שישפוך.

להשתמש עם אותה כוס, כתב בספר "פסח מעובין" שיש נוהגין לא לשתות כלל מאותה כוס שנוזר עליו המכות, וגם הטביל בה אצבעו, וכתב עליו ספר "חק יעקב" דבמדינות אלו אין נוהגין כן, ואין לשנות. ויש להזהר כשיש לו יין של שביעית לא לטפטף בזה משום הפסד פירות שביעית.

"מצה זו"

◀ כשאומר "מצה זו" יגביה המצה (הפרוסה) וכשאומר "מרור זה" יגביה את המרור, אך כשאומר "פסח זה" לא יגביה את הזרוע או הבשר, משום שנראה שמגביה קדשים בחוץ (משנ"ב ס"ק ע"ב), ויש נוהגים שכולם מצביעים על המצה ועל המרור בשעה שמגביהין אותו (ספר "דרכי יוסף צבי").

ברכת הגאולה

◀ "ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים אשר יגיע דמם על קיר מזבחך לרצון". העירו האחרונים למה נזכרה בברכה זו הזריקה על קיר המזבח. וכתב ה"אור שמח" (פסולי המוקדשין פ"ב ה"י) בשם חתנו בעל "זרע אברהם", שבכל הקרבנות אם זרק הדם שלא במקום שצריך לזרוק, הבשר פסול לאכילה אבל הקרבן כשר, והבעלים יצאו ידי חובתם (זבחים כ"ו:), וחידש שכל זה הוא בשאר זבחים, אבל בקרבן פסח שעיקרו לאכילה (עי' פסחים ע"ו). אם זרק את הדם שלא במקומו לא הורצה הקרבן כיון שבשרו לא עומד לאכילה, ולכן אומרים "אשר יגיע דמם על קיר מזבחך", כל הקיר התחתון של המזבח שהוא המקום שבו זורקים הדם (וכמבואר בגמרא זבחים ס"ד:). ש"קיר המזבח" היינו הקיר התחתון, כדי שיהיה "לרצון".

רחצה

◀ נוטלים ידיים ומברכים "על נטילת ידיים".
◀ מי ששמר ידיו מעת נטילה ראשונה לא יברך על נטילה זו, ולכן באופן זה יטמא ידיו קודם הנטילה (כגון שיחכך ידיו בראשו או יגע בנעליו) כדי שיוכל לברך בלא חשש ("ביאור הלכה" ריש סי' תע"ה).

מוציא מצה

◀ יקח שלושת המצות בידיו (שתי השלמות והפרוסה באמצע), ויברך "המוציא" כשלושתן בידיו, ולאחר ברכת "המוציא" מוריד את התחתונה שהיא שלמה, ומברך ברכת "על אכילת מצה" כשאוחז את המצה וחצי בידיו.
◀ יש לכוון בברכת "על אכילת מצה" לפטור את הכורך (עי' משנ"ב סי' תע"ה כ"ד) וכן יכוון בזה לפטור את האפיקומן (שעה"צ סי' תע"ז ד').
◀ "ראיתי בני עליה המחבבין מצוות, היו מנשקין המצות, והמרור וכל שאר המצוות בעת מצוותן" (משנ"ב תע"ז ס"ק ה' בשם השל"ה).
◀ לאחר שברכו על המצה והמרור אין לדבר בדברים אחרים עד שגמר אכילת כורך כדי שיעלו ברכותיהן גם לכורך (שו"ע סי' תע"ה ס"ז א', ומשנ"ב ס"ק כ"ד). ואם בדיעבד שח אינו צריך לחזור ולברך (וע"ע לקמן בשו"ע ד"ש סוברים דאין לדבר עד לאחר האפיקומן).
◀ לכתחילה יזהר לא לצאת בין ברכת המצה ומרור לאכילת כורך, כיון שפליגי האחרונים אם שינוי מקום הוא הפסק לברכת המצות (עי' שו"ע סי' ח' ומשנ"ב ס"ק ל"ג-ל"ד, ובסי' תל"ב משנ"ב ס"ק ז', הגר"ח קניבסקי שליט"א).

אכילת כזית מצה כשיש מסובים רבים

◀ כשמברך ברכת "המוציא" ו"על אכילת מצה" על כזית ראשון של מצה, ויש מסובים רבים על שולחנו, מעיקר הדין קודם יאכל בעה"ב את הכזית מצה, ואח"כ יחלק לכל המסובים, וכמו שעושים בכל שבת, שלא להפסיק בין הברכה לאכילה.
◀ ויש עצה עדיפה מזה, שיחלק לכל אחד ואחד כזית מצה של מצוה לפני שהוא מברך, וכשבעה"ב אוכל גם הם יאכלו את הכזית המונח לפניהם, ואחר שיסיים לאכול את הכזית יתן לכל אחד מהמסובים קצת מלחם המשנה (ואפילו פחות מכזית אם לא מספיק

15 הלכות ליל הסדר

לכל אחד כזית) (הגר"נ קרליץ שליט"א).
ויותר טוב שאם יש מן המסובים שהם נשואים שיהיה לפניהם ג' מצות וכל אחד יתן לבני ביתו, או אם אפשר שיהיה מונח ג' מצות לפני כל אחד שהוא מעל גיל בר מצוה.

זמן אכילת שני כזיתים

איתא בשו"ע (סי' תע"ה א') שלכתחילה יש לאכול ב' כזיתים ל"מוציא מצה" (והטעם משום ספק אם צריך כזית מן העליונה או מן התחתונה כמבואר במשנ"ב שם סי' ט'). ולפי"ז צריך לאכול ב' הזיתים בתוך כדי אכילת פרס אחד, דאל"כ אין צירוף ביניהם שהרי אוכל מקודם חצי כזית ואח"כ עוד חצי כזית, ולא יוצא בזה כלל.
(עי' ספר "מטה אפרים" סי' תרכ"ה, "אלף למטה" סי' פ"ז, לדעת הפוסקים שצריך לאכול בליל יו"ט הראשון של סוכות כביצה פת, צריך לאכול תוך כדי אכילת פרס, וכן לראשונים שסברי ששיעור שביעה לחייב ברכת המזון מה"ת הוא בכביצה שצריך לאכול כל הכביצה בכדי א"פ, וכעין המבואר בגמרא, יומא, ששיעור כותבת לחייב ביו"ט הוא דוקא כשאכלו בכדי א"פ, עכ"ל).
וכבר העירו שמוכח מסוגיא (שם פ'): שהטעם שם משום דקים להו חז"ל שייתובי דעתיה של כותבת הוא רק אם אכלו כולו תוך שיעור כבא"פ אבל בעלמא יש לו זמן אכילת פרס לכל כזית וכזית, כיון שזה הדרך לאכול. וא"כ בכביצה בודאי צריך להיות שיש לו זמן כפול דהיינו שני שיעור א"פ, ויל"ע).

מדיני אכילת מצה

יש ללעוס היטב את המצה ולבלוע את כל הכזית בבי"א (מג"א ומשנ"ב שם סי' נ"ב וסי' מ"א), וב"מחצית השקל" מבואר הטעם משום דלא נתחדש קולא במצות, וצריך ממש בבי"א, וי"א דהטעם משום שזמן אכילת פרס מתחיל רק כשמתחיל לבלוע את המצה ולא משעה שהכניס את המצה ולעס לפני כן.
אם אינו יכול לאכלם ביחד, יאכל של "המוציא" תחילה ואח"כ של "אכילת מצה" (שו"ע שם סעיף א').

לכתחילה לא יבלע מיד את המצה אלא ילעס אותה היטב כדי שירגיש בפיו את טעמה (משנ"ב סי' תע"ה כ"ט).

אין נוהגין לטבול במלח (רמ"א תע"ה א') דטפי נראה כלחם עוני (משנ"ב שם), ומנהג בני ספרד לטבול במלח (שו"ע שם).

מי שאכל כזית מצה והקיא או שתה את הכוסות והקיאן, אף שהקיא מיד לאחר שאכל או שתה, יצא יד"ח ומקרי אכילה ושתייה ("ארחות רבנו" עמ' ע"א).

מצה שרויה

יש לאכול את המצה כמות שהיא ולא להשרותה במים או שאר משקין, אך להטביל מעט במשקין ולהוציא מותר שאין זה נחשב השרייה (משנ"ב סי' תס"א סי' י"ח).

זקן או חולה שקשה לו לאכול את המצה כמות שהיא, מותר להשרותה אפילו לכתחילה במים, ואם א"א לו לאכול מצה השרויה במים מותר לו לשרותה בין או בשאר משקין (משנ"ב שם), או לפוררה לפירורין דקין אפילו הוא כקמח ומברכין על זה "המוציא" וי"על אכילת מצה" ("ביאור הלכה" שם).

כל זה לזקן או לחולה אבל אדם רגיל שאכל מצה שנשרתה בשאר משקין, לא יצא ידי חובתו, וצריך לחזור ולאכול בין הכזית של מצה, ובין הכזית של אפיקומן (משנ"ב שם).

"לכם" במצה

אדם יוצא ידי חובתו במצה שאולה, שהרי שאלה ע"מ לאכלה ולא להחזירה בעין, ומצה זו היא שלו (משנ"ב סי' תנ"ד סי' ט"ו).

יש כתבו שאורח אצל בעל הבית לא די לו במה שהוא מקבל רשות מבעל הבית לאכול אצלו לפי שאורח משל בעה"ב אוכל ולכן יזכה בעה"ב המצות לאורחו שתהיינה שלו ממש, ולמעשה אין מקפידין בזה (עי' "שפת אמת" סוכה ל"ב, "אמרי בינה" ביני פסח סו"ס כ"ג, "מקראי קודש" ח"ב סי' מ"ה אות ב').

ה"סטייפלער" אמר שכל שנה בליל הסדר אצל ה"חזון איש" היה נושא ונותן האם צריך "לכם" במצות, אבל למעשה לא עשו קנין.

סיפר הגאון רבי לייב גורביץ זצ"ל שפעם אחת היה בליל הסדר אצל הגרי"ז מבריסק, ואחד מהמסובין ביקש מהרב זצ"ל שיקנה לו את המצות, וענה הגרי"ז ואמר בשפת היידיש: "אין רמב"ם שטייט דאס נישט" (והתרגום: לא כתוב ברמב"ם שצריך "לכם")

16 הלכות ליל הסדר

במצות), ולא הקנה לו המצות.

מרור

◀ יקח כזית מרור, ישקענו בחרוסת (לא הרבה שלא יבטל טעמו) וינער את החרוסת מעליו, ויברך עליו "על אכילת מרור", ויאכלנו ללא הסיבה (שו"ע ס' תע"ה א') ומ"מ אם רוצה לאכול בהסיבה רשאי (משנ"ב ס"ק י"ד).

חריין

◀ כתב המשנ"ב (סימן תע"ג סקל"ו): "ויש לזהר שלא לאכול אותו כשהוא שלם, שכמעט הוא סכנה ואין בו מצוה, ולכן צריך לפררו על "ריב-איוזין" (פומפיה – מגררת) להעמידו כך מגולה ואז מפיק חריפותו. והגר"א הנהיג שלא לפרר אותו קודם ביאתו מבית הכנסת, כדי שלא יפוג הטעם וכו', ויכסנו עד התחלת הסדר".

◀ מובא, שבבית מרן הגר"ז מבריסק זצ"ל נהגו לאכול חריין מפורר וגלוי כמה שעות קודם החג, עד שהיה ראוי לאכול כזית ממנו בנקל, ובאופן שעדיין מורגש טעם המרירות. אולם ב"ארחות רבנו" (ח"ב עמ' ע"ג) מובא שמרן החזון איש זצ"ל וכן מרן בעל ה"קהילות יעקב" זצ"ל היו מפררין את החריין בליל יום טוב, אחרי בואם מבית הכנסת. ולמעשה, הרבה נוהגים להכין את החריין מערב פסח, ולכסותו במכסה טוב כך שהחריפות לא תפוג, אך בכל זאת יפתח ממנה מעט, כדי שיהא ראוי לאכלו.

◀ בליל סדר שחל בשבת לכו"ע יש להכין את החריין מערב פסח.

חזרת

◀ עיקר מצות מרור הוא באכילת חזרת (שו"ע ס' תע"ג ס"ה), הגם שהוא בתחילתו מתוק, מכיון שבסופו הוא מר. יש בזה זכר לשעבוד מצרים שהיה תחילתו רך וסופו קשה (משנ"ב שם), ויש עוד טעם שנהגו העולם בחסה דחס רחמנא עלן ("בית יוסף" בשם הסמ"ק).

ומנהג העולם לאכול חסה הגם שעכשיו הוא עדיין מתוק, משום שהאוכל החסה עולה לפני האוכל זיכרון דהחסה סופו להיות מר, והרגשת טעם החסה מביא לידי זיכרון זה (ואולי יש ענין להעיר על כך לבני הבית).
אולם יש סוברים שצריך כבר עכשיו להרגיש טעם המרירות שבו ולא סגי בזה שבעתיד יהא מר ("חזון איש" או"ח ס' קכ"ד).

◀ יש לאכול את המרור תוך כדי אכילת פרס, ומצוה מן המובחר לרסק הכזית ולבלעו בבית אחת ("באר היטב" ס' תע"ה ט"ז, שעה"צ ס' תע"ג ס"ק י"ט).

אכילת מרור כזית

◀ כתב הרא"ש שצריך לאכול כזית למרור היות שמברכין "על אכילת מרור", ואין אכילה פחות מכזית.

והעיר הגר"ז זצ"ל למה לא דייק הרא"ש מלשון הקרא דכתיב "על מצות מרורים יאכלוהו". ותירץ הגר"ז זצ"ל דשמא לשון אכילה של הפסוק קאי על מצה ומרור יחד, ואין הכרח שצריך כזית ממרור לחוד, מש"ה שפיר הוכיח מלשון הברכה, עכ"ד. ועי' בחידושי הגר"ח על הש"ס שתירץ דלשון אכילה בפסוק זה, קאי על קרבן פסח, שצריך לאכלו (כזית ממנו) עם מצה ומרור ודו"ק.

מרור בגידולי מים

◀ שאלה: האם אפשר לצאת מצוות מרור בחסה שגדלה בגידולי מים?

תשובה: הנה בנוגע לירקות שמגדלין בכלים שאינם נקובים או בגידולי מים, יש סוברים שברכתם "שהכל" מכיון שאינו יונק מהקרקע ("חיי אדם" כלל נ"א סעיף י"ז, ובשו"ת "מחזה אליהו" סי' כ"ה-ל'), ויש חולקין וסוברים שמברכים עליו ברכתו הראויה ("אגלי טל" מ"ד ש"ר ר"ה, ועי"ע רש"ש פסחים ל"ו): וכן דעת רוב פוסקי זמנינו (הגר"ש אלישיב זצ"ל, שו"ת "שבט הלוי", ח"א סי' כ"ה בהערות על השו"ע סי' ר"ד, שו"ת "קנין תורה" ח"ד סי' נ"ד, "תשובות והנהגות" ח"ב סי' קמ"ט) וכן עמא דבר.

ובנוגע למצות מרור, אפילו לאלו הסוברים שברכתו "שהכל", בכל זאת הסברא פשוטה דאפשר לצאת בו מצות מרור, מכיון שלא נשתנה לגריעותא (שו"ת "חשב האפוד" ח"ג סי'

17 הלכות ליל הסדר

טו). ויש להוסיף קצת ראייה מהא דכתב ה"ביאור הלכה" (סי' תע"ה סעיף ב') שכיון שאין דרך לאכול תמכא (חריין) כמו שהוא, שמא ברכתו "שהכל" ואעפ"כ יוצאים בו מצות מרור (שו"ת "מנחת יצחק"-ליקוטי תשובות סי' ל"ח ס"ק ג').

כורך

◀ נוטל כזית מן המצה השלישית, ונותן כמו כן לכל אחד מן המסובין, וכורכו עם כזית מרור ומטביל בחרוסת וינער את החרוסת ואומר "זכר למקדש כהלל", ואוכלם ביחד בהסיבה (שו"ע סי' תע"ה א').

לאחר שברכו על המצה והמרור אין לדבר בדברים אחרים עד שגמר אכילת כורך כדי שיעלו ברכותיהן גם לכורך (שו"ע שם).

הרמ"א (שם) כתב שאין לטבול את הכורך בחרוסת וכן הוא המנהג (מקורו ב"טור" בשם ראב"ה, וכן הוא ב"רוקח" אמנם האחרונים כתבו (ט"ז ומג"א שם) שהמנהג דלא כדברי הרמ"א ויש לטבול הכורך בחרוסת, ורק במקום שנהגו כדבריו ימשיכו כמנהגם (משנ"ב שם ס"ק י"ט).

◀ אם אכל בלי הסבה, בדיעבד אינו צריך לחזור ("כף החיים" בשם הפר"ח והגר"ז).

"זכר למקדש כהלל"

◀ לדעת המשנ"ב אמירת "זכר למקדש כהלל" יש בזה חשש הפסק, ולכן לא יאמר בפה רק יחשוב על המילים. ואם רוצה לומר, יאמר כן לאחר אכילת הכורך. מיהו מנהג העולם לומר כן לפני האכילה.

כן עשה הלל

◀ באכילת פסח, מצה ומרור פליגי רבנן והלל (פסחים קט"ו), לרבנן צריך לאכול פסח, מצה ומרור, כל אחד בנפרד, ולהלל דוקא כרוך ביחד. והיות שיש ספק כמאן הלכתא נוהגים כשניהם.

ומיהו בזה"ז אפילו להלל צריך לאכול מצה לבד, כיון שמצה בזה"ז מה"ז, ומרור בזה"ז מדרבנן, אתי דרבנן ומבטל דאורייתא, ולכן גם לפי הלל בזה"ז חייבים לאכול מצה לחד, אלא שאח"כ אוכלים מצה ומרור יחד ואין צריך לאכול מרור לבד.

והיות שספק הלכתא אם כרבנן או כהלל, צריך לאכול מצה לבד, מרור לבד וגם כורך.

אכילת כל הכזית בב"א

◀ הקשה המרדכי (פסחים קי"ד). איך אפשר לאכול בכורך ג' כזיתים ביחד, הרי אין בית הבליעה מחזיק רק ב' זיתים, ותי' מרוסק שאני, ע"כ.

◀ והקשה ה"תרומת הדשן" הרי אפשר לאכול בזא"ז ומאי מקשה המרדכי אלא מוכח שלכתחילה צריך בכזית מצה לבלוע הכל בב"א, ודין זמן אכילת פרס הוא רק בדיעבד, ע"כ. וכן פסק המג"א והמשנ"ב (סי' תע"ה ס"ק מ"א).

◀ ואמר הגר"ח זצ"ל (סטנסיל) דיש לדחות דלעולם בזא"ז עד זמן אכילת פרס הוי לכתחילה, והא דצריך כאן בב"א משום ד"כורך" היינו כריכה ביחד, ובזא"ז אינו כריכה ביחד.

◀ ויש להעיר דמצד "כריכה" היה מספיק לאכול שליש פסח שליש מצה ושליש מרור ביחד, ולמה צריך כל הכזית ביחד, וע"כ שפיר הוכיח ה"תרומת הדשן" שלכתחילה צריך לאכול כל הזית בב"א, (ושלחתי הערה זו להגר"מ פיינשטיין זצ"ל והסכים).

על מצות ומרורים

◀ "זכר למקדש כהלל וכו', לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו", ומקשים, למה בעל הגדה הביא את הפסוק בפ' בהעלותך (ט"ז-י"א) שנאמר בפסח שני, ולא הפסוק הנאמר בפסח ראשון (פ' בא י"ב, ח') "ומצות על מרורים יאכלוהו".

ויש מתי' דלקיים מה שנאמר זהו תפילה שנקיימו בקרוב, ועכשיו כבר א"א לקיים פסח ראשון שכבר הגיע פסח ועדיין לא נבנה בית המקדש, וע"כ מתפללים שעכ"פ פסח שני נקיים.

וכשאמרו כן לפני בעל ה"שואל ומשיב" זצ"ל תמה, הרי קי"ל אין ציבור נדחה לפסח שני.

הלכות ליל הסדר

ויש מת' **שבירושלמי** (פסחים פ"ט ה"א) יחיד עושה פסח שני, ואין ציבור עושה פסח שני, ר' יודא אומר ציבור עושה פסח שני שכן מצינו בחזקיה שעשה פסח שני, ע"כ. ולפי"ז עכ"פ מצאנו לפי רבי יודא שסבר כן, ע"כ.
ועיני"ל עפ"י מש"כ ה"מנחת חינוך" (מצי"פ) שאם יבנה בית המקדש בין פסח ראשון לפסח שני, פסח שני נעשה כמו פסח ראשון, וכונ"ע מודים שכל הציבור מביא.

שולחן עורך

◀ ראוי לכל אחד לענג נפשו בלילה זה וירחיק מעצמו כל צער ודאגה ויאכל הסעודה בשמחה וטוב לבב, ויכוון באכילה לקיים מצות שמחת יו"ט, שנאמר: "ושמחת בחגך" ("סדר היום").

◀ מעיקר הדין אין חיוב להסב בכל הסעודה, בכל זאת המיסב הר"ז משובח (**רמ"א** ס' תע"ב ז', **גר"ז** שם סעיף י"ב).

◀ יש אומרים שיש להיזהר משיחה שאינה מענין הסעודה עד אחרי אכילת אפיקומן. כי ברכת המצה עולה גם עליו (**של"ה** **הק'**, ועי' **שעה"צ** ס' תע"ז אות ד' דיש לכוון בברכת "המוציא" ו"אכילת מצה" גם על האפיקומן). אבל כתב ב"ח **הק' יעקב** (ס"ק י"ד) דמשמעות הפוסקים לא משמע כן.

◀ נוהגים בקצת מקומות לאכול בסעודה ביצים זכר לאבילות, שליל פסח נקבע כמו ליל תשעה באב, וגם זכר לחורבן שהיו מקריבין קרבן פסח (**רמ"א** סו"ס תע"ז), ויש נוהגין לאכול הביצה טבולה במי מלח (ספר "דרכי יוסף צבי", וכן מבואר בספר "מנהג ישראל תורה" ח"ב עמ' שי"א).

◀ מנהג האשכנזים, וכן נוהגים רוב הספרדים שלא לאכול בשר צלוי בליל פסח שמא יאמרו בשר קרבן הוא, ונראה כאוכל קדשים חוץ לירושלים (**שו"ע** ס' תע"ז א'). וגם בשר עגל ועוף בכלל האיסור (שם סעיף ב'), ואפילו צלי קדר (שנצלה בלא מים במוהל שלו) או בישלו במים ואח"כ צלי קדר יש לאסרו, אבל אם היה צלי קדר ואח"כ בישלו מותר בכל (**משנ"ב** ס"ק א').

◀ יש להיזהר לא לאכול ולא לשתות יותר מדי כדי שלא יאכל את האפיקומן באכילה גסה (**רמ"א** ס' תע"ז א'). והא שדינו לאכול על השובע היינו שיהא גמר השביעה, דרך גדולה וחשיבות כאכילת קרבנות.

◀ אם אוכל קינוח בסוף הסעודה פרי שברכתו "האדמה" לא יברך עליו כיון שיי"א שנפטר בברכת "האדמה" על הכרפס. ולכתחילה ראוי שלא יאכלו פרי האדמה לקינוח.

◀ יש נוהגים שלא אוכלים שום קינוח בליל הסדר משום שהאפיקומן הוא במקום קינוח (עי' פסחים ק"ט:; **ורשב"ם** שם ד"ה כגון), ("דרכי יוסף צבי").

האם יש שמחת יו"ט בלילה הראשון

◀ עי' בגמרא (פסחים ק"ח:): שתאן בבת אחת יצא אמר רבא ידי יין יצא ידי ד' כוסות לא יצא. ומפ' **הרשב"ם** ידי שמחת יו"ט יצא כדתניא לקמן (ק"ט). "ושמחת בחגך" במה? ביין. ידי ד' כוסות לא יצא והוי ככוס אחד, וצריך לשתות עוד ג' כוסות.

הקשה ה"ש"אגת אריה" (ס' ס"ח) הרי מבואר בגמרא (סוכה מ"ח). שלילה ראשון נתמעט משמחה. ותירץ שהמיעוט הוא מדאורייתא אבל מדרבנן יש חיוב שמחה גם בלילה הראשון.

ועי' **מג"א** (ס' תקכ"ט) דמשמע שגם בלילה ראשון יש חיוב שמחה, וכתב בספק "עמק ברכה" (שמחת יו"ט ס"ק א') שהמיעוט דוקא משלמי חגיגה אבל לא משאר מיני שמחות.

ועי' "שפת אמת" (סוכה מ"ח:): שמפ' בדעת **הרמב"ם** שאין חיוב שמחת אכילה ושתיה אלא ביום ולא בליל יו"ט.

צפון

◀ לאחר גמר הסעודה קודם ברכת המזון נוטלים את חלק המצה שהצניעו לשם אפיקומן, ואוכלין ממנו כזית בהסיבה, ואין מברכין עליו.

◀ לכתחילה טוב לאכול שני כזיתים, אחד זכר לקרבן פסח, והשני זכר למצה הנאכלת עמו (**משנ"ב** ס"ק א').

19 הלכות ליל הסדר

- יש סוברים שלא יאכלם ביחד אלא בזה אחר זה, וכמו קרבן פסח לפי חכמים שלא אכלו הפסח עם המצה ("הלכות שלמה", פסח פרק ט' סעי' נ"ד), ויש נוהגים לבלוע שניהם ביחד ("מנהגי חתם סופר" פרק י' אות צ"ט).
- אף נשים חייבות באכילת אפיקומן (שו"ע סי' תע"ב י"ד).
- לכתחילה יאכל בהסיבה ואם שכח להסב וקשה לו לחזור ולאכול אינו צריך לחזור ולאכול (שו"ע סי' תע"ז, משנ"ב שם, וע"ע משנ"ב סי' תע"ב ס"ק כ"ב וצ"ע, וע"ע שו"ת "אגרות משה" או"ח ח"ג תשי"ז, ושו"ת "מנחת יצחק" ח"ט סי' מ"ו).
- אם שכח לאכול אפיקומן ולא נזכר עד שנטל ידיו או שאמר "הב לך נברך", אוכל אפיקומן בלא ברכת "המוציא" (שו"ע סי' תע"ז ב').
- אם נאבד האפיקומן, יאכל כזית אחד ממצה שמורה אחרת (רמ"א סי' תע"ז ב'). ואם הילד לקחו ואינו רוצה להחזירו יקח ממנו בכוח (הגר"ח קניבסקי שליט"א).
- אין לאכול שום דבר לאחר האפיקומן כדי שישאר טעם מצה בפיו, ואף בשתייה יש פוסקים שאסור, וכתב המשנ"ב שיש להחמיר במשקאות משכרין שלא לשתותם, ולכתחילה יש להיזהר מכל משקה חוץ ממים (סי' תע"ח ס"ק ב'), ובמקום צורך גדול יש להתיר לשתות שאר משקין שאין משכרין (משנ"ב סי' תפ"א ס"ק א'). אם אכל אחריו שום דבר יחזור לאכול כזית מצה שמורה לשם אפיקומן (משנ"ב סי' תע"ח ס"ק א'). ועכ"פ משמע ששתיית תה לכל הג' שיטות (משנ"ב סי' תפ"א א').
- לא יאכל האפיקומן בשני מקומות (רמ"א) וה"ה בחדר אחד מקצתו בשולחן זה ומקצתו בשולחן אחר דהוי שני מקומות (משנ"ב סי' ד'), וזה מצוי בבתי מלון.
- נזכר לאחר אכילת אפיקומן שלא הבדיל במוצ"ש שעבר (ועכשיו הוא ליל שלישי או אפילו מוצש"ק), יבדיל על כוס ברכת המזון ולא על כוס יין נוספת שלא יראה כמוסיף על הכוסות (הגרש"ז אויערבך זצ"ל, מובא בשש"כ סי' ס"ב ס"ק מ"ב).

אירע לו אונס עד סמוך לחצות

- מי שאירע לו אונס עד סמוך לחצות, יקדש וישתה כוס ראשון, ויטול ידיו ויברך "המוציא" ועל אכילת מצה, ועל אכילת מרור תיכף קודם חצות, ואח"כ יאמר את ההגדה, ואח"כ יסעד את סעודתו, (מובא במשנ"ב סי' תע"ז ס"ק ו' בשם אחרונים, וב"דגול מרובה").
- והעיר בספר "עמק ברכה" היות שקי"ל שמצה בזה"ז דאורייתא, וגם סיפור יציאת מצרים הוא דאורייתא, ומרור הוא רק דרבנן, א"כ הרי זמן סיפור הוא ג"כ רק בשעה ש"מצה ומרור מונחים לפניך", והיינו אי מצה הוא עד חצות, גם סיפור דאורייתא הוא עד חצות, וא"כ היה לו לומר קודם הגדה שהוא דאורייתא, ויאכל המרור אח"כ, עכ"ל.
- ויש לדון שמה"ת יוצאין במילה א' ואין שיעור לסיפור, משי"ה אמרו לעשות המרור קודם, ויש שדנן שיוצאין כבר דין סיפור דאורייתא ע"י הקידוש שאומר "זכר ליציאת מצרים", וא"כ יצא כבר דין סיפור דאורייתא, ולכן קודם מקיים מצות אכילת מרור, ואח"כ ממשיך בסיפור, ודו"ק.

אוכל אחר חצות

- יש לאכול את המצה, המרור והאפיקומן לפני חצות (משום דהרבה ראשונים סוברים שלאחר חצות לא יוצאים יד"ח) ולהלכה קי"ל שאם לא אכל קודם חצות חייבין לאכול הכל לאחר חצות, מ"מ אין לברך "על אכילת מצה" ו"על אכילת מרור" (שו"ע סי' תע"ז א', ומשנ"ב ס"ק ו' ו"ביאור הלכה" שם).
- ויש שלא הקפידו לאכול האפיקומן לפני חצות (מנהגי "חתם סופר").

ברך

- לאחר אכילת אפיקומן מוזגין כוס שלישית ומברכין עליה ברכת המזון, ו"בורא פרי הגפן" (שו"ע סי' תע"ז א').
- צריך להדיח את הכוס מבחוץ ולשטפו מבפנים אם אינו נקי, ואפילו למי שלא נזהר תמיד שהכוס תהיה נקיה, מ"מ בזה הלילה יזהר משום הידור מצוה (משנ"ב ס"ק א').
- אם רוצה להדר ולקיים הכל מן המובחר, ואין לו בבית זימון שלם של ג' אנשים, יראה

20 הלכות ליל הסדר

להזמין לכתחילה לסעודה איזה אורח כדי שיהיה לו זימון שלם לברכת המזון, וגם לאמירת "הודו" (משנ"ב שם ס"ק ט'). ובלא"ה מבואר בכמה ספרים בשם הזהר הקדוש להזמין אורח עני בחג, ובפרט בפסח שאומר "כל דיכפין ייתי ויכול" (שעה"צ שם ס"ק י"ב).

◀ נוהגים שבעל הבית מזמן לבילל הסדר (רמ"א סי' תע"ט א'), ואפילו כשיש אורח, ומי"מ אין קפידא בזה אם בירך אחר (משנ"ב ס"ק י"ג).

◀ אם שכח לומר "יעלה ויבוא" בברכת המזון, ונזכר לאחר שהתחיל ברכת "הטוב והמטיב" חוזר לראש ברכת המזון, ואם נזכר לפני שהתחיל ברכה רביעית, אומר "ברוך... שנתן ימים טובים..." (שו"ע סי' קפ"ח ומשנ"ב שם). אם נזכר לאחר שתיית הכוס שלא אמר "יעלה ויבוא" יחזור ויברך ברכת המזון אבל לא יחזור וישתה (משום דיי"א שיש על זה שם ברכת המזון, וי"א שבדיעבד אם שתה שלא על הסדר שתקנו יצא ידי חובתו, וא"כ הוי ס"ס ואינו יכול לחזור ולשתות, דהוי מוסיף על הכוסות).

◀ לבילל סדר שחל בשבת, אם שכח לומר "רצה" או "יעלה ויבוא" בברכת המזון, ונזכר לאחר שהתחיל ברכת "הטוב והמטיב" חוזר לראש ברכת המזון, ואם נזכר לפני שהתחיל ברכה רביעית, אומר "ברוך... שנתן שבתות..." או "שנתן ימים טובים..." ואם שכח שניהם אומר "ברוך... שנתן שבתות וימים טובים..." (שו"ע סי' קפ"ח ומשנ"ב שם). אם נזכר לאחר שתיית הכוס שלא אמר "רצה" או "יעלה ויבוא" יחזור ויברך ברכת המזון אבל לא יחזור וישתה (משום דיי"א שיש על זה שם ברכת המזון, וי"א שבדיעבד אם שתה שלא על הסדר שתקנו יצא ידי חובתו, וא"כ הוי ס"ס ואינו יכול לחזור ולשתות, דהוי מוסיף על הכוסות).

◀ נשים ששכחו "יעלה ויבוא" לבילל הפסח חייבות לחזור ולברך כמו כששכחו "רצה" בשבת (שו"ת רע"א מה"ק תשי"א).

◀ שותה בהסיבה, ואם שתה בלי הסיבה, אין לחזור משום שנראה כמוסיף על הכוסות (רמ"א סי' תע"ב ז'). לפי מנהג בני ספרד לא יצא וצריך לחזור ולשתות בהסיבה (שו"ע שם), ולא יברך עליו (משנ"ב סי' ת"פ ס"ק ח').

◀ אין לברך ברכה אחרונה על כוס שלישית שסומכים על הברכה לאחר הכוס הרביעית (שו"ע סי' תע"ט א').

◀ לאחר שתיית הכוס השלישית אומרים "שפוך חמתך", יש הנוהגין לפתוח את דלת הבית כדי לזכור שזה ליל שימורים, ובזכות אמונה זו יבוא המשיח וישפוך חמתו על המכחשים בה' (רמ"א סו"ס ת"פ). ויש נוהגין לעמוד בעת אמירת "שפוך חמתך" (הגרי"ש אלישיב זצ"ל).

הלל

◀ מוזגין כוס רביעית (כן משמע בשו"ע סי' ת"פ, וכ"כ ב"חיי אדם" כלל ק"ל, "הסדר בקצרה" סעי' ט"ו, ודלא כהקישו"ע סי' קי"ט ט') שיש למזוג כוס רביעי קודם "שפוך חמתך". ואומרים את החצי השני של הלל ויאמרנו בשמחה ובהתלהבות ובקול נעים ("כף החיים" סי' ת"פ ס"ק י"ג). וכן מותר לשיר ולכפול פסוקים של הלל, שזה דין שירה ולא קריאה (הגרי"ש אלישיב זצ"ל).

לכתחילה יקדים עצמו לקרוא את ההלל קודם חצות (עם ברכתו שמברך אחריו, עיי' לקמן), וכמו אכילת האפיקומן (רמ"א סי' תע"ז א'), משום שבזמן שבית המקדש היה קיים היו אומרים הלל בשעת אכילת הפסח (ועיי' שעה"צ שם ס"ק ו').

◀ אם יש שלושה אנשים יאמר אחד "הודו" והאחרים יענו לו. אם יש רק שני אנשים יאמרו ביחד את הפסוקים (רמ"א סי' תע"ט ומשנ"ב ס"ק י"א).

◀ יש נוהגין לומר "יהללך ד' אלוקינו" מיד לאחר "הלל", לפני הלל הגדול, ומסיימים "כי מעולם ועד עולם אתה קל", ולאחר "נשמתי" מסיימים בברכת ישתבח "בא"י קל מלך גדול...". ויש שאין אומרים מיד "יהללך" אלא לאחר "נשמתי" אומרים "ישתבח" עד "ברכות והודאות מעתה ועד עולם", ואח"כ "יהללך" וגוי' ומסיימים "בא"י מלך מהולל בתשבחות".

◀ אחר שגמר אמירת הלל ו"נשמתי", שותים כוס רביעית ומברכים עליה ברכת הגפן

21 הלכות ליל הסדר

(רמ"א ס' ת"פ), ולפי מנהג בני ספרד אין מברכים עליה (שו"ע שם).
◀ גם כוס זו ישתה בהסיבה, אם שכח אין לחזור ולשתות (רמ"א ס' תע"ב), ולפי מנהג בני ספרד חוזר ושותה (שם).
יזהר לשתות רביעית שלמה כדי שיוכל לברך אחריו ברכה אחרונה ובברכה זו יפטור גם את הכוסות הקודמות (משנ"ב ס' תע"ב ס"ק ל', ס"י תע"ג ס"ק י"א, ורמ"א ס' תע"ד א').

נרצה

◀ להודות לה' על שזכה לערוך את הסדר כהלכתו (וזה כוונת הפיוט "חסל סדור פסח כהלכתו").

סיום

◀ חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים ולספר ניסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו, עד שתחטפנו שינה (שו"ע ס' תפ"א ב'). אם הוא עייף או יודע שמחר לא יוכל לכוון בתפילתו הוי כמו חטפתו שינה (הגר"ח קניבסקי שליט"א).
◀ יש נוהגים לומר שיר השירים לאחר גמר הסדר (עי' "כף החיים" ס' ת"פ ס"ק י"ב).
◀ נוהגין שלא לקרוא קריאת שמע על המטה רק פרשת שמע ולא שאר הדברים, מכיון שהוא ליל שימורים, וצריך לברך ברכת "המפיל" (רמ"א ס' תפ"א ב').
◀ הא דאמרינן שהוא ליל שימורים זהו רק לענין נזיקין רוחניים ולא לענין גשמיות, ולכן מי שיש לו חפצים של אדם אחר בודאי חייב לנעול פתחו משום חיוב שמירה (הגר"ש אלישיב זצ"ל).

**"חסל סידור פסח כהלכתו, ככל משפטו וחוקתו,
כאשר זכינו לסדר אותו, כן נזכה לעשותו".**